ADABIY TA’LIMDA OCHIQ DARSLARGA QO’YILADIGAN TALABLAR

Valijonova Mag‘ruba San’atjon qizi
Qo‘qon DU 1-kurs magisranti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada adabiy ta’limda ochiq darslarni tashkil etishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Ochiq darslarning mazmun-mohiyati, ularning ta’lim jarayonidagi o‘rni hamda samaradorligini ta’minlovchi asosiy talablar tahlil qilingan. Shuningdek, dars jarayonida uchraydigan kamchiliklar ko‘rsatilib, ularni bartaraf etish yo‘llari asoslab berilgan. Maqolada ochiq darslarning o‘quvchilarning badiiy tafakkuri va mustaqil fikrlashini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *ochiq dars, adabiy ta’lim, metodik yondashuv, interaktiv metodlar, badiiy tahlil, kompetensiya, ta’lim samaradorligi.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются теоретические и методические основы организации открытых уроков в системе литературного образования. Анализируются сущность открытых уроков, их роль в образовательном процессе, а также основные требования, обеспечивающие их эффективность. Кроме того, выявляются типичные недостатки в проведении открытых уроков и предлагаются пути их устранения. Особое внимание уделяется развитию художественного мышления и самостоятельного* ***анализа учащихся.***

Ключевые слова: *открытый урок, литературное образование, методический подход, интерактивные методы, художественный анализ, компетенции, эффективность обучения.*

Abstract. *This article explores the theoretical and methodological foundations of organizing open lessons in literary education. It analyzes the concept of open lessons, their role in the educational process, and the key requirements for ensuring their effectiveness. The study also identifies common shortcomings in conducting*

open lessons and suggests ways to overcome them. Particular attention is given to the development of students' literary thinking and independent analytical skills.

Keywords: *open lesson, literary education, methodological approach, interactive methods, literary analysis, competence, learning effectiveness.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim jarayonida o‘qitish samaradorligini oshirish, pedagogik faoliyatni takomillashtirish hamda ilg‘or tajribalarni ommalashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ochiq darslar ta'lim tizimida alohida o‘rin egallaydi. Ochiq dars – bu o‘qituvchining dars o‘tish mahoratini namoyish etish, qo‘llanilayotgan metod va yondashuvlarni baholash hamda boshqa pedagoglar bilan tajriba almashish maqsadida tashkil etiladigan o‘quv mashg‘ulotidir.

Adabiy ta'limda ochiq darslar yanada muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki adabiyot darslari orqali o‘quvchilarning nafaqat bilim darajasi, balki badiiy tafakkuri, nutqiy kompetensiyasi va estetik didi ham shakllanadi. Bunday darslarda badiiy matn ustida ishlash, uni tahlil qilish va mustaqil fikr bildirish jarayoni markaziy o‘rinni egallaydi. Shu bois ochiq darslar adabiyot o‘qituvchisining metodik yondashuvini namoyon etuvchi muhim pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi.

Bugungi kunda mazkur mavzuning dolzarbligi zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlar hamda kompetensiyaviy yondashuvlarning ta'lim jarayoniga keng joriy etilayotgani bilan izohlanadi. Ochiq darslar aynan shu yangicha yondashuvlarni amaliy jihatdan ko‘rsatish, ularning samaradorligini baholash va ommalashtirish imkonini beradi. Shu jihatdan, adabiy ta'limda ochiq darslarga qo‘yiladigan talablarni aniqlash va ularni ilmiy asosda yoritish muhim ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM

Ochiq darslarni ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi amaliy mexanizm sifatida ko‘rib chiqish mumkin. Ular orqali nafaqat o‘qitish jarayonining tashkiliy tomoni, balki uning ichki mazmuni – metodik yondashuvlar, didaktik vositalar va o‘quvchi faoliyatini boshqarish usullari ham

namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan ochiq darslar pedagogik faoliyatning ochiq, tahlilga asoslangan shakli sifatida e’tibor qozonadi. Mazkur darslar o‘z mohiyatiga ko‘ra, o‘qituvchining kundalik faoliyatini takrorlash emas, balki uni ma’lum darajada takomillashtirilgan, maqsadga yo‘naltirilgan holda namoyish etishni taqozo etadi. Bunda dars jarayonining har bir bosqichi oldindan puxta o‘ylangan bo‘lib, o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga qaratiladi. Ayniqsa, zamonaviy ta’limda o‘quvchini passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida shakllantirish ochiq darslarning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Vazifaviy jihatdan qaralganda, ochiq darslar bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Ular, avvalo, pedagoglar o‘rtasida samarali muloqot va tajriba almashish muhitini yaratadi. Bundan tashqari, yangi metod va texnologiyalarni amaliyotga joriy etishda sinov maydoni vazifasini o‘taydi. Shu bilan birga, dars jarayonini kuzatish va tahlil qilish orqali o‘qitish sifatini baholash imkonini beradi. Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, ochiq darslar faqat tashqi kuzatuvchilar uchun tashkil etiladigan namoyish vositasi bo‘lib qolmasligi kerak. Aksincha, ular o‘qitish jarayonining haqiqiy holatini aks ettirishi, o‘quvchilarning real bilim va ko‘nikmalarini ochib berishi lozim. Faqat shundagina ochiq darslar o‘zining asl pedagogik qiymatini namoyon eta oladi.

Adabiy ta’lim doirasida tashkil etiladigan ochiq darslar mazmun va shakl jihatidan boshqa fanlardagi darslardan sezilarli darajada farqlanadi. Bu farq, avvalo, o‘rganilayotgan obyekt – badiiy matnning murakkab va ko‘p qatlamli tabiati bilan belgilanadi. Shuning uchun adabiyot darslarida asosiy e’tibor tayyor ma’lumotni yetkazishga emas, balki matnni anglash, talqin qilish va unga nisbatan shaxsiy munosabat bildirish jarayoniga qaratiladi. Bunday darslarda badiiy matn bilan ishlash markaziy o‘rinni egallaydi. O‘quvchilar asarni o‘qish jarayonida uning mazmunini tushunish bilan cheklanib qolmay, balki undagi obrazlar tizimi, muallif g‘oyasi va asarning ichki tuzilishini anglashga yo‘naltiriladi. Shu asosda matn ustida ishlash bosqichma-bosqich tashkil etilib, o‘quvchilarning tahliliy fikrlash ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

Adabiy ta’limdagi ochiq darslarning yana bir muhim jihati – badiiy tahlil jarayonining ustuvorligidir. Bu jarayonda asardagi qahramonlar xarakteri, ularning o‘zaro munosabatlari, voqealar rivoji hamda muallifning badiiy maqsadi izchil tahlil qilinadi. Shuningdek, tasviriy ifoda vositalari – metafora, epitet, ta’kid va boshqa badiiy unsurlarni aniqlash orqali o‘quvchilar asarning estetik qimmatini chuqurroq anglay boshlaydi.

Mazkur jarayon o‘quvchilarning estetik didini shakllantirish bilan uzviy bog‘liqdir. Badiiy asar bilan muloqot qilish orqali o‘quvchi go‘zallikni his etish, uni baholash va unga nisbatan ongli munosabat bildirish ko‘nikmasiga ega bo‘ladi. Ochiq darslarda aynan shu jihatni ochib berish, ya’ni o‘quvchining ichki estetik olamini boyitish muhim vazifalardan biri sanaladi. Bundan tashqari, adabiy ta’lim jarayonida nutq va tafakkur rivoji alohida e’tiborni talab etadi. O‘quvchilar badiiy matn asosida o‘z fikrlarini og‘zaki va yozma shaklda ifodalashga o‘rganadi, dalillash, xulosa chiqarish va munozara yuritish ko‘nikmalarini egallaydi. Ayniqsa, ochiq darslarda savol-javob, muhokama va ijodiy topshiriqlar orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi rag‘batlantiriladi. Shu tariqa, adabiy ta’limdagi ochiq darslar faqat bilim berish bilan chegaralanmay, balki o‘quvchining shaxsiy, estetik va intellektual rivojini ta’minlashga xizmat qiluvchi murakkab pedagogik jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa ularni tashkil etishda o‘qituvchidan nafaqat metodik, balki ijodiy yondashuvni ham talab etadi.

Adabiy ta’lim jarayonida ochiq darslarni samarali tashkil etish muayyan pedagogik va metodik talablarga amal qilishni taqozo etadi. Mazkur talablar darsning mazmuni, tashkil etilish shakli hamda natijadorligini belgilovchi muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Ular orasida ilmiylik talabi alohida o‘rin egallaydi.

Avvalo, ochiq darsning mazmuni ilmiy asoslangan bo‘lishi zarur. Bu, bir tomondan, darsda berilayotgan ma’lumotlarning ishonchli manbalarga tayanishini, ikkinchi tomondan esa, ularning izchil va mantiqiy bayon etilishini anglatadi. Adabiyot darslarida bu talab ayniqsa muhimdir, chunki badiiy asar talqini subyektivlikka moyil bo‘lsa-da, u ilmiy-nazariy qarashlar bilan mustahkamlanishi

lozim. O‘qituvchi asar mazmunini sharhlashda adabiyotshunoslikka oid tushunchalar, terminlar va ilmiy yondashuvlardan o‘rinli foydalanishi kerak. Bundan tashqari, ilmiylik dars jarayonida qo‘llaniladigan savol va topshiriqlarda ham o‘z aksini topishi lozim. Savollar o‘quvchini oddiy eslab qolishga emas, balki tahlil qilish, solishtirish va xulosa chiqarishga undashi kerak. Bu esa o‘quvchilarda yuqori darajadagi tafakkur ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ochiq darslarning samaradorligi nafaqat uning mazmuni bilan, balki darsni tashkil etishda qo‘llaniladigan metodlarning to‘g‘ri tanlanishi va maqsadga muvofiq ishlatilishi bilan ham belgilanadi. Shu bois metodik jihatdan to‘g‘rilik talabi ochiq darslarning muhim tarkibiy unsurlaridan biri sanaladi. Bu talab o‘qituvchidan dars maqsadiga, o‘quvchilarning yosh va bilim darajasiga hamda mavzuning xususiyatiga mos pedagogik usullarni tanlashni talab etadi.

Adabiy ta’limda metodik yondashuvlar ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki badiiy matnni o‘rganish jarayoni o‘quvchidan faqat tayyor bilimni qabul qilishni emas, balki faol tahlil, fikrlash va munosabat bildirishni ham talab qiladi. Shu sababli ochiq darslarda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish dars sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Ochiq darslarni samarali tashkil etishda mantiqiylik va tizimlilik talabi muhim metodik asoslardan biri hisoblanadi. Bu talab dars jarayonining ichki tuzilishi aniq rejalashtirilgan, bosqichlar o‘zaro uzviy bog‘langan va maqsadga yo‘naltirilgan bo‘lishini nazarda tutadi. Ayniqsa, adabiy ta’limdagi ochiq darslarda bu jihat yanada dolzarb bo‘lib, badiiy matnni o‘rganish jarayonining izchil va bosqichma-bosqich tashkil etilishini ta’minlaydi.Darsning mantiqiyligi, avvalo, uning kirish, asosiy va yakuniy qismlarining bir-biri bilan uzviy bog‘lanishida namoyon bo‘ladi.

Tizimlilik talabi dars jarayonida qo‘llaniladigan metod va topshiriqlarning ham o‘zaro uyg‘unligini talab qiladi. Ya’ni, tanlangan pedagogik usullar darsning umumiy maqsadiga xizmat qilishi, bir-birini to‘ldirishi va mantiqiy zanjir hosil qilishi lozim. Aks holda, dars parchalanib ketgan, maqsadsiz faoliyat ko‘rinishiga ega bo‘lib qolishi mumkin.

Ochiq darslarning samaradorligini belgilovchi muhim pedagogik talablardan yana biri faollik va interaktivlik hisoblanadi. Ushbu talab dars jarayonida o‘quvchilarning passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida qatnashishini nazarda tutadi. Zamonaviy ta’lim yondashuvlarida, xususan, kompetensiyaviy ta’lim tizimida aynan o‘quvchi markazda bo‘lishi asosiy prinsip sifatida qaraladi.

Adabiy ta’limdagi ochiq darslarda faollik talabi ayniqsa muhimdir, chunki badiiy asar bilan ishlash jarayoni o‘quvchidan mustaqil fikrlash, tahlil qilish va o‘z munosabatini bildirishni talab qiladi. Agar dars jarayoni faqat o‘qituvchining izohi bilan cheklanib qolsa, o‘quvchilarning ijodiy va tahliliy faolligi rivojlanmaydi. Shu bois ochiq darslarda o‘quvchilarning fikr bildirishiga keng imkoniyat yaratish zarur.

Interaktivlik esa o‘qituvchi va o‘quvchi, shuningdek, o‘quvchilarning o‘zaro muloqotiga asoslanadi. Bunday yondashuvda dars jarayoni bir tomonlama axborot uzatish emas, balki fikr almashish, munozara va hamkorlikda bilim hosil qilish jarayoniga aylanadi. Bu esa o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va bilimni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam beradi.

Ochiq darslarning samaradorligini oshirishda ko‘rgazmalilik talabi muhim didaktik omillardan biri hisoblanadi. Ushbu talab o‘quv materialini faqat og‘zaki bayon qilish bilan cheklanmasdan, uni turli vizual va texnik vositalar orqali boyitishni nazarda tutadi. Ko‘rgazmalilik dars jarayonini yanada tushunarli, qiziqarli va esda qolarli qilishga xizmat qiladi. Ochiq darslarda slayd taqdimotlaridan foydalanish materialni bosqichma-bosqich va tartibli yetkazish imkonini beradi. Slaydlarda asosiy tushunchalar, muhim iqtiboslar, tahlil sxemalari va savollar joylashtirilishi o‘quvchilarning diqqatini jamlashga xizmat qiladi. Bu esa dars jarayonining mantiqiyligini ham mustahkamlaydi.

Shuningdek, video materiallar adabiy asar muhitini yanada jonli tasavvur qilishga yordam beradi. Masalan, yozuvchi hayoti, tarixiy davr manzaralari yoki asar asosida yaratilgan sahna ko‘rinishlari o‘quvchilarda kuchli emotsional ta’sir uyg‘otadi va badiiy matnga qiziqishni oshiradi. Bu esa o‘z navbatida asarni chuqurroq anglashga olib keladi. Matnli materiallar, ya’ni tarqatma varaqalar, qisqa konspektlar

yoki tahlil jadvallari esa o‘quvchilarning mustaqil ishlashini qo‘llab-quvvatlaydi. Bunday materiallar orqali o‘quvchilar dars davomida olingan bilimlarni mustahkamlash va tizimlashtirish imkoniga ega bo‘ladi.

Ochiq darslarni tashkil etishda muhim talablardan biri vaqt resursidan samarali va maqsadga yo‘naltirilgan foydalanish hisoblanadi. Dars jarayoni oldindan aniq rejalashtirilgan bo‘lib, har bir bosqich uchun belgilangan vaqt me’yoriga amal qilinishi zarur. Bu esa darsning mantiqiy izchilligini saqlash va barcha rejalashtirilgan faoliyat turlarini to‘liq amalga oshirish imkonini beradi.

Amaliyotda ayrim ochiq darslar haddan tashqari bezaklash, ortiqcha sahnalashtirish yoki “ko‘rsatma dars” ko‘rinishiga o‘tib ketish holatlari kuzatiladi. Bunday yondashuvda darsning asosiy maqsadi – o‘quvchilarning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirish ikkinchi planga tushib qolishi mumkin. Natijada dars mazmuni emas, balki tashqi ko‘rinish va “ta’sirchanlik” ustuvor bo‘lib qoladi. Bu esa pedagogik nuqtai nazardan to‘g‘ri emas, chunki ochiq darsning mohiyati shou ko‘rsatish emas, balki real ta’lim jarayonini tahlil qilishdir.

Ochiq darslarda baholash jarayoni ham muhim metodik talablardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini to‘g‘ri aniqlash uchun baholash mezonlari aniq, tushunarli va oldindan belgilangan bo‘lishi kerak. Bu jarayon subyektiv yondashuvni kamaytirib, adolatli va shaffof baholash tizimini ta’minlaydi. Adabiy ta’limda baholash faqat to‘g‘ri javobni aniqlash bilan cheklanmaydi. O‘quvchining matnni tahlil qilish darajasi, mustaqil fikrlashi, dalillash qobiliyati va ijodiy yondashuvi ham inobatga olinadi. Shu bois baholash mezonlari ko‘p komponentli bo‘lib, nafaqat natijani, balki jarayonni ham hisobga olishi zarur.

Ochiq darslarda baholashning aniqligi o‘quvchilarning faolligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Agar mezonlar oldindan tushuntirilgan va aniq bo‘lsa, o‘quvchilar o‘z faoliyatini ongli ravishda tashkil etadi va dars jarayonida faol ishtirok etadi. Aksincha, noaniq yoki subyektiv baholash tizimi o‘quvchilarda ishonchsizlik va passivlikni keltirib chiqarishi mumkin. Shu jihatdan, ochiq darslarda baholash jarayoni nafaqat yakuniy natijani belgilash vositasi, balki o‘quvchini rag‘batlantirish

va uning rivojlanishini tahlil qilish vositasi sifatida ham qaralishi lozim. Bu esa ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ochiq darslar pedagogik jarayonni tahlil qilish va takomillashtirish imkonini beradigan samarali amaliy shakldir. Ularni puxta rejalashtirish va maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etish o‘qitish natijadorligini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, adabiy ta’limda bunday darslar o‘quvchilarning matnni chuqur anglash va mustaqil talqin qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bilan birga, ular o‘quvchilarda estetik qarash va tahliliy tafakkurning shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.Yo‘ldoshev, Q., Hasanov, S. (2019). Adabiyot o‘qitish metodikasi. Toshkent: Fan.

2.Qosimova, K., Matchonova, M. (2017). Adabiy ta’lim texnologiyalari. Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU.

3.G‘ulomov, A. (2015). Interaktiv metodlar: adabiyot darslarida qo‘llash imkoniyatlari. O‘zbek tili va adabiyoti jurnali, (3), 45-52.

4.Ishmuhamedov, R. J. (2008). Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent: Istiqlol.5.O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2020). Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti. Toshkent.